

До питання збереження автентичних елементів інтер'єрів будинків фонові забудови Старої Одеси

Дмитро Хамула

кандидат культурології, старший науковий співробітник, Одеський НДІСЕ Мін'юсту України, член «Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, Одеська обласна організація», м. Одеса, Україна, ORCID 0000-0002-3146-1390, e-mail: 0957487542dh@gmail.com

Висвітлено проблему атрибуції, збереження та оцінювання старовинних кахельних печей в історичному ареалі забудови міста Одеси, які не мають гідного захисту у сфері пам'яток охоронної діяльності, проте є важливою складовою культурної спадщини.

Ключові слова: збереження культурної спадщини; кахель; печі; виявлена пам'ятка архітектури; атрибуція.

Preserving Authentic Elements of Building Interiors in Old Odesa Background Architecture

Dmytro Khamula

The paper highlights the issue of attribution, preservation and evaluation of ancient tile stoves in the historical area of Odesa city buildings. These stoves are not adequately protected in the field of heritage preservation, but they are an important part of the cultural heritage.

Keywords: cultural heritage preservation; tile; stoves; discovered architectural monument; attribution.

Актуальність проблематики атрибуції та збереження кахельних печей та камінів історичної забудови міст України, особливо під час військових дій, пов'язана з повною відсутністю алгоритмів дій експерта під час проведення атрибуції та оцінювання вартості подібних інтер'єрних об'єктів, які можуть мати історико-культурну цінність. Крім того, як свідчить досвід, під особливою загрозою перебувають об'єкти, розташовані не в пам'ятці 1) місцевого, 2) національного, 3) міжнародного значення, а у 4) невиявлених пам'ятках, які цілком гідні статусу пам'ятки. Такі невиявлені, але гідні статусу пам'ятки об'єкти періодично поповнюють переліки 3-х категорій. До них можуть належати споруди фонові забудови історичних ареалів.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» (далі — Закон) «культурна спадщина — сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь

об'єктів культурної спадщини; об'єкт культурної спадщини — визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність; нерухомий об'єкт культурної спадщини — об'єкт культурної спадщини, який не може бути перенесений на інше місце без втрати його цінності з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду та збереження сво-

її автентичності; рухомі предмети, пов'язані з нерухомими об'єктами культурної спадщини,— елементи, групи елементів об'єкта культурної спадщини, що можуть бути відокремлені від нього, але складають з ним єдину цілісність, і відокремлення яких призведе до втрати археологічної, естетичної, етнологічної, історичної, архітектурної, мистецької, наукової або культурної цінності об'єкта» [1].

Важливо, що в Законі чітко зазначено важливість рухомих предметів, які є невід'ємними елементами об'єктів культурної спадщини. Щодо печей та камінів доволі складно визначити, чи вони є нерухомими або рухомими об'єктами. Формально вони звісно нерухомі, про що свідчить хоча би той факт, що їх певним чином позначають у технічній документації на будівлю, та побудовані вони як монументальні стаціонарні об'єкти. Проте, часто, коли доходить справа до ремонтів, подібні об'єкти ніби «перекочовують» у невідомих напрямках. Їх або просто знищують, грубо демонтуючи, або крадуть, зглянувшись на їх художню та історичну цінність. У такому разі можна зазначити, що печі та каміни є доволі специфічними об'єктами, які можуть займати якусь проміжну ланку між нерухомими та рухомими об'єктами культурної спадщини, пов'язаними із цінною історичною забудовою та пам'ятками архітектури. Вони завжди можуть бути з будинком єдиним цілим, фрагментація може призвести до втрати загалом культурної або конкретно мистецької, естетичної, історичної, архітектурної або наукової цінності об'єкта.

Наведемо приклад: в не примітному будинку за адресою: м. Одеса, вул. Торгова, 46 / пров. Ушинського, 17 (будинок Тарчинського, арх. І. С. Козлов, 1850-ті рр.) у помешканні 1 поверху розташовані 3 рідкісні кахельні печі на кшталт голанок фабрикації М. С. Кузнецова (рис. 1; 2; 4). Про них стало відомо у серпні 2024 р. завдяки виставленню їх на продаж на аукціоні «Violity». Як доповів у коментарях до лоту продавець, одну піч він уже розібрав, нажаль, непрофесійно, прикріпивши фото даного процесу (рис. 3). Оскільки

ки під час монтажу саме кахельних печей майстри робили притирку кожної кахелини по місцю шляхом підрубання та притирки, аби викласти безшовну кладку, тому перед демонтажем необхідно нумерувати кожен ряд та кожну кахелину. Після цього робиться фотографування й починається демонтаж.

Дані печі —традиційний конструктивний стрій у вигляді гладкої цокольної частини, нижньої (топочної), серединного пояску, основного тіла печі («дзеркала») та завершальної частини (фриз-антаблемент, карниз та верхівка). Усього 13 рядів без урахування верхівки, представленої єдиною декоративною кахелиною у вигляді акротерію. Здебільшого традиційні для Старої Одеси печі більш високі, на 15 або 20 рядів кахелю. Проте більшість збережених донині одеських печей — це прості білі кахляні печі із мінімум декору [2, с. 12]. Дані ж печі відрізняються тонкою поліхромією (кожну кахелину вкрито розписом). Лицьові кахелини мають перспективну рамку, облямовану смужкою. У центрі кахелин пічного дзеркала розташовані опуклі розетки, які фланковані орнаментальними елементами у вигляді аканфового листя, що виростають із них, і які виконано рельєфно та вкрито темною штриховкою з ефектом м'якого вальору у споріднених кольорах на світло-молочному тлі, що своєю чергою вкрито зернами (рис. 5). Особливо витонченими виявляються кутові кахелини, які декоровано рельєфними валиками, прикрашеними рельєфним листям аканфу та пофарбованими темними гнугтими геометричними вставками (рис. 6).

Нижня частина печей також прикрашена рельєфним кахелем, який відрізняється своїм декором від основної частини, а саме: рельєфним рослинно-геометризованим орнаментом, основний мотив якої — геометричні рапортні центричні картуші у вигляді сильно стилізованого хреста із напівциркульними кінцівками, розташованими на рельєфному смугастому тлі. По кутах біля перспективної рамки розміщено декоративне листя з ягідками. Усередині картушів розміщено хрестовий центричний орнамент

із трилисників, які центруються та виростають із темного рельєфного ромбу. Усередині картушу також наявне тло у вигляді зерні. Нижня, зовнішня облямівка картушів виконана тонкою золатою смужкою, у той час як внутрішня, більш опукла грань, чітко підкреслена більш товстою смужкою темного кольору (рис. 7). Антаблемент у верхній частині також багато прикрашений рельєфним горизонтально витягнутим рослинним орнаментом із темним сильно витягнутим геометричним елементом по центру у вигляді планки так званого «алмазного гранювання». Прикрашений рапортним пояском

аканфового листа і облом карнизу та цоколя, а також особливо багато декоровано опуклими розписними розетками та рапортним орнаментом серединний пояс.

Згідно з каталогами відомо, що в Одесі було представництво («Постійна торгівля») М. С. Кузнецова по вул. Успенський у власному будинку, чим легко пояснюється наявність цих печей в Одесі. Проте, враховуючи визначні художні переваги цих печей, можна бути впевненими стосовно їхньої великої вартості (каталоги свідчать, що ціна на подібного роду вироби могла сягати від 700 до 900 і вище царських карбованців).

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Рис. 4

Рис. 5

Рис. 6

Рис. 7

Дані об'єкти належать до витворів декоративно-вжиткового мистецтва та художнього ремісництва, які потребують охорони з боку держави, та нині, на жаль, її не мають.

Отже, зазначимо, що каталогізація, фотографування та збереження об'єктів кахельного мистецтва Старої Одеси може стати важливим доповненням у комплексному дослідженні пам'яток архітектури як місцевого, так і національного значення. Тож треба виявляти пам'ятки, аби з'явилася змога

зберегти від руйнування те, що дійшло до наших днів в автентичному вигляді.

Перелік джерел посилання

1. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 р. № 1805-III (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 12.08.2024).
2. Хамула Д. В. Изразцовые печи в Одессе: импорт и художественные особенности. Одесса, 2017. 36 с.